

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для проведення самостійної роботи
з навчальної дисципліни

«ПОРІВНЯЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ»

(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 – Психологія, освітньо-професійна програма «Психологія. Соціально-психологічний супровід у мегаполісі»)

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2023

Методичні рекомендації до проведення самостійної роботи з навчальної дисципліни «Порівняльна психологія» (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 – Психологія, освітньо-професійна програма «Психологія. Соціально-психологічний супровід у мегаполісі») / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. О. П. Нікітіна. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. – 18 с.

Укладач доц. О. П. Нікітіна

Рецензент

О. О. Резван, доктор педагогічних наук, професор Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Рекомендовано кафедрою психології, педагогіки і мовної підготовки, протокол № 4 від 15 листопада 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	6
Тема 1.1 Теоретичні основи вивчення порівняльної психології як науки.....	6
Тема 1.2 Інстинктивна поведінка тварин.....	6
Тема 1.3 Історія вивчення поведінки тварин.....	7
Тема 1.4 Угрупування, популяції та міграції тварин.....	7
Тема 1.5 Розвиток психічної діяльності в пренатальному та ранньому постнатальному періоді.....	8
ТЕМА 1.6 Розвиток психічної діяльності в ігровому періоді.....	8
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 ПОРІВНЯЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХІКИ ЛЮДИНИ І ТВАРИНИ.....	8
Тема 2.1 Еволюційний розвиток психіки тварин.....	8
Тема 2.2 Індивідуальна пам'ять та навчіння.....	9
Тема 2.3 Досвід вивчення мислення тварин.....	10
Тема 2.4 Комунікація та соціальна поведінка тварин.....	10
Тема 2.5 Еволюція психіки та антропогенез.....	11
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	11
Тема 3.1 Прикладна зоопсихологія та медицина.....	11
Тема 3.2 Зоотерапія: тварина як асистент.....	12

Тема 3.3 Основні засади реабілітації. особливості захворювань, для яких можливе застосування анімалотерапії.....	12
Тема 3.4 Реабілітаційні можливості каністерапії.....	13
Тема 3.5 Реабілітаційні можливості іпотерапії.....	13
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	14

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Порівняльна психологія» передбачає проведення лекційних, самостійних та інших видів аудиторних групових занять. Їхня мета – надати студентам систематичний виклад предмета порівняльної психології як науки, що досліджує загальне та відмінне в психіці тварин та людини, порівнює психічні процеси тварин і людини в онто- та філогенезі, знаходить якісні відмінності, які обумовлені соціально-історичними факторами, розвитком трудової діяльності, суспільного життя, мови та свідомості людини і займає важливе місце у системі психологічного знання.

Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів із навчальної дисципліни включають тематичний план занять, питання для перевірки знань із теми, літературу для самостійного опанування – згідно з розподілом за трьома модулями програми: «Предмет і завдання порівняльної психології»; «Порівняльне вивчення психіки людини і тварини», «Прикладні аспекти порівняльної психології».

Методичні рекомендації до самостійної роботи призначені для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 053 – Психологія (освітньо-професійна програма «Психологія. Соціально-психологічний супровід у мегаполісі»).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Тема 1.1 Теоретичні основи вивчення порівняльної психології як науки

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте предмет та завдання порівняльної психології.
2. Які методологічні принципи порівняльної психології Вам відомі?
3. Розкрийте специфіку методу спілкування з тваринами.
4. У чому полягає сутність методу «лабіринту»?
5. Що вивчають методом диференційованого дресирування?
6. Що вивчають методом «проблемної клітки»?

Завдання до самостійної роботи

Спільне та відмінне у порівняльній психології та зоопсихології (заповнена порівняльна таблиця).

Джерела: [2, 3, 5, 6, 7, 8, 18, 21].

Тема 1.2 Інстинктивна поведінка тварин

Питання для самоперевірки

1. Назвіть три рівня складності функціонування психіки.
2. Чим характеризується набута поведінкова реакція?
3. Охарактеризуйте коротко ключові дослідження інстинкту у поведінці людини і тварини.
4. Назвіть зовнішні чинники інстинктивної поведінки.
5. Охарактеризуйте фази інстинктивної поведінки.
6. Дайте загальну характеристику процесу научіння.

Завдання до самостійної роботи

Скласти глосарій ключових понять теми (письмове виконання завдання).

Джерела: [3, 5, 6, 7, 8].

Тема 1.3 Історія вивчення поведінки тварин

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте донауковий період формування уявлень про психіку тварин.
2. Визначте внесок дослідників XVIII ст. у вивчення психічної діяльності тварин.
3. Дайте загальну характеристику експериментальним дослідженням поведінки тварин.
4. Назвіть об'єктивні методи вивчення поведінки й психіки тварин.
5. Охарактеризуйте сучасний етап розвитку зоопсихології і порівняльної психології.

Завдання до самостійної роботи

Систематизація історії вчень про психіку тварин (історичні епохи, напрями дослідження, прізвища вчених) (заповнена порівняльна таблиця).

Джерела: [1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 11, 18].

Тема 1.4 Угрупування, популяції та міграції тварин

Питання для самоперевірки

1. Назвіть переваги групового способу життя особин.
2. Охарактеризуйте контактні і дистантні скупчення тварин.
3. Чим відрізняється відкрите анонімне угруповання від закритого?.
4. Від чого залежить тривалість життя популяції, її відносна самостійність та «індивідуальність»?
5. Дайте визначення поняттю «міграція тварин».

Завдання до самостійної роботи

Глосарій ключових понять теми (письмове виконання завдання).

Джерела: [2, 3, 7, 8].

Тема 1.5 Розвиток психічної діяльності в пренатальному та ранньому постнатальному періоді

Питання для самоперевірки

1. Чи визначає поведінка ембріона весь подальший процес розвитку поведінки в онтогенезі?
2. Дайте визначення поняттю «ендогенні процеси».
3. Дайте визначення поняттю «психічна діяльність ембріона».
4. Назвіть найвищу форму орієнтовно-дослідницької діяльності тварин.

Завдання до самостійної роботи

Екзогенні та ендогенні системи контролю поведінки тварин (заповнена порівняльна таблиця).

Джерела: [2, 6, 7, 8].

Тема 1.6 Розвиток психічної діяльності в ігровому періоді

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте функціональне значення гри у тварин.
2. У чому полягає сутність маніпуляційної гри у тварин?
3. Дайте характеристику спільної гри у тварин.
4. Поясніть значення спільних ігор для дорослої поведінки.
5. У чому полягає пізнавальна функція ігрової активності тварин?
6. Назвіть вищі форми ігрової дослідницької діяльності тварин.

Завдання до самостійної роботи

Розвиток психічної діяльності тварин в онтогенезі: ключові періоди (заповнена порівняльна таблиця).

Джерела: [2, 6, 7, 8].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ПОРІВНЯЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХІКИ ЛЮДИНИ І ТВАРИНИ

Тема 2.1 Еволюційний розвиток психіки тварин

Питання для самоперевірки

1. Назвіть попередників еволюційного учіння та визначте суть вчення щодо фактів наукового природознавства.
2. Чому рука (її розвиток і якісні перетворення) посідає центральне місце в антропогенезі як у фізичному, так і в психічному аспекті?
3. Чим визначаються якість і зміст психічного відображення в процесі еволюції?
4. У чому полягає принцип мультифункціональності?
5. Яким чином здійснюється просторова орієнтація тварин, які знаходяться на вищому рівні елементарної сенсорної психіки?
6. Які тварини знаходяться на нижчому рівні перцептивної стадії еволюційного розвитку психіки?
7. Чим відрізняється діяльність тварин вищого рівня перцептивної стадії еволюційного розвитку?
8. Які тварини належать до інтелектуальної стадії розвитку психіки?

Завдання до самостійної роботи

Нижчий та вищий рівень розвитку перцептивної психіки (заповнена порівняльна таблиця).

Джерела: [2, 3, 5, 6, 7, 8].

Тема 2.2 Індивідуальна пам'ять та навчання

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняттю «пам'ять».
2. Дайте визначення поняттю «латентне навчання».
3. Імітаційні способи удосконалювання поведінки поділяють на «наслідування» і «вікарне» навчання. Охарактеризуйте кожен.
4. Дайте визначення поняттю «евристичне навчання».

Завдання до самостійної роботи

Порівняльний аналіз психіки людини і тварини (написання есе за відео «Психосоматичні захворювання котів як реакція на стрес» та «Розвиваючі ігри із собакою»).

Джерела: [1, 2, 5, 6, 7, 8, 17].

Тема 2.3 Досвід вивчення мислення тварин

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняттю «мислення тварин».
2. Охарактеризуйте експерименти з вивчення мислення тварин за типом «діставання принади, що перебуває в полі зору».
3. Охарактеризуйте експерименти з вивчення конструктивної діяльності мавп.
4. Охарактеризуйте елементарне мислення вищих мавп у порівнянні з мисленням людини.
5. Дайте визначення поняттю «елементарне мислення антропоїдів».
6. Назвіть характерні риси тестів Крушинського.
7. Охарактеризуйте інтелектуальну поведінку птахів.
8. Визначте особливості здатності тварин до рахунку і методи вивчення.

Завдання до самостійної роботи

Філогенетичні рівні пам'яті (заповнена порівняльна таблиця).

Джерела: [2, 5, 6, 7, 8, 13].

Тема 2.4 Комунікація та соціальна поведінка тварин

Питання для самоперевірки

1. Здійсніть порівняння комунікативних засобів тварин і людини.
2. Визначте особливості здатності тварин до символізації.
3. Чому розподіл тварин на одиночних і суспільних значною мірою умовний?
3. Чому стосунки домінування-підпорядкування у своїй основі «особисті»?
4. На основі яких факторів відбувається утворення співтовариств тварин?
5. Завдяки якому феномену здійснюється підтримка ієрархічної організації?

Завдання до самостійної роботи

Значення феромонів у житті тварин (заповнена порівняльна таблиця).

Джерела: [1, 2, 5, 6, 7].

Тема 2.5 Еволюція психіки та антропогенез

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте теорію «двох поворотних пунктів» в людській еволюції створену Я. Я. Рогінським.
2. У чому варто шукати біологічні передумови суспільного життя людини?
3. Дайте визначення поняттю «демонстраційне моделювання у мавп».
4. Визначте мовні можливості мавп у порівнянні з людськими.
5. Визначте шлях розвитку людської мови.

Завдання до самостійної роботи

Загальне та відмінне у психічній діяльності тварин і людей (заповнена порівняльна таблиця).

Джерела: [2, 6, 7].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3 ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Тема 3.1 Прикладна зоопсихологія та медицина

Питання для самоперевірки

1. В яких умовах та з якою метою проводяться експериментальні дослідження на тваринах.
2. Дайте визначення поняттю «права тварин».
3. Охарактеризуйте зоопсихологічні аспекти ветеринарії.
4. Дайте визначення поняттю «зоотерапія».

Завдання до самостійної роботи

Домашня робота зі спостереження за поведінкою тварини (оформлення протоколу спостереження і інтерпретації).

Джерела: [1, 3, 10, 11, 12].

Тема 3.2 Зоотерапія: тварина як асистент

Питання для самоперевірки

1. Які ефекти спричиняють різні види зоотерапії?
2. Охарактеризуйте особливості використання зоопсихологічних знань у психотерапії і розвиваючій роботі з дітьми.
3. Визначте значення анімалотерапії для психоемоційного стану сім'ї.

4. Висвітліть досвід застосування анімалотерапії як компоненту медико-психологічної реабілітації у роботі з комбатантами з розладами психіки та поведінки.

Завдання до самостійної роботи

Сучасне значення і перспективи розвитку зоопсихології (намальовані малюнки-схеми).

Джерела: [3, 4, 14, 19].

Тема 3.3 Основні засади реабілітації. Особливості захворювань, для яких можливе застосування анімалотерапії

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняттю «анімалотерапія».
2. Назвіть особливості природньої та спрямованої анімалотерапії.
3. Назвіть етапи реабілітаційної програми.
4. Охарактеризуйте специфіку анімалотерапії при роботі з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я.
5. Визначте відомі Вам протипоказання до анімалотерапії та можливі негативні явища.

Завдання до самостійної роботи

Анімалотерапія–перспективний напрямок реабілітаційного лікування людини (реферування наукової статті).

Джерела: [4, 14, 19, 20].

Тема 3.4 Реабілітаційні можливості каністерапії

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняттю «каністерапія».
2. Визначте загальні методичні принципи каністерапії.

3. Охарактеризуйте функціональний потенціал собаки.
4. Назвіть особливості проведення каністерапії для дітей. Які правила і обмеження Вам відомі?
5. Визначте логіку побудови послідовності занять з каністерапії для хворих з руховими та мовленнєвими порушеннями після інсульту.
6. Каністерапія та реабілітація військових.

Завдання до самостійної роботи

Досвід використання каністерапії в діяльності закордонних фахівців (створення ментальної карти).

Джерела: [4, 14, 16, 19, 20].

Тема 3.5 Реабілітаційні можливості іпотерапії

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняттю «іпотерапія».
2. Які форми іпотерапії Вам відомі?
3. В чому полягають реабілітаційні можливості іпотерапії?
4. Назвіть види впливів верхової їзди на організм людини.
5. Які особливості має іпотерапія при роботі з дітьми з ДЦП?
6. Які особливості має іпотерапія при роботі з дітьми з психічними захворюваннями?

Завдання до самостійної роботи

Вимоги та правила, яких необхідно дотримуватись при проведенні занять за методом іпотерапії (заповнена таблиця).

Джерела: [9, 15].

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології : навч. посіб. / О. Т. Губко ; АПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка ; за ред. С. І. Болтівець. – Київ : Світогляд, 2018. – 190 с.
2. Ільєнко М. М. Зоопсихологія з елементами порівняльної психології : навч. посіб. / М. М. Ільєнко. – Вид. 2-ге, допов. і перероб. – Київ : Ліра-К, 2017. – 207 с.
3. Коляденко Н. В. Зоопсихологія та порівняльна психологія : підручник / Н. В. Коляденко. – Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. – 508 с.
4. Анімалотерапія – перспективний напрямок реабілітаційного лікування людини / А. Й. Лабінський, М. Р. Грицина, Б. В. Гутий, Г. Б. Лабінська // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. – 2019. – Т. 21. – № 92. – С. 160–164.
5. Москалець В. П. Зоопсихологія та порівняльна психологія : підручник / В. П. Москалець. – Вид. 2-ге перероб., доп. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. – 224 с.
6. Панчук Н. П. Порівняльна психологія: навч. посібник / Н. П. Панчук. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2019. – 206 с.
7. Туриніна О. Л. Порівняльна психологія: навч. посібник / О. Л. Туриніна, Л. З. Сердюк. – Київ : МАУП, 2005. – 228 с.
8. Яцина О. Ф. Зоопсихологія : навч.-метод. посіб. / О. Ф. Яцина. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. – 144 с.

Додаткові

9. Бабич Н. Л. Іпотерапія у реабілітації пацієнтів із наслідками ДЦП / Н. Л. Бабич, С. І. Дубінін // Фізична реабілітація та здоров'язбережувальні технології: реалії і перспективи : зб. наук. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю, 23 листоп. 2021 р. – Полтава : Нац. ун-т імені Юрія Кондратюка, 2021. – С. 10–12.

10. Анацька А. 150 млн помирає щороку: як на тваринах тестують ліки та косметику [Електрон. ресурс] / А. Анацька // Українська Правда. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/07/3/245322/> вільний (дата звернення: 10.11.2023). – Назва з екрана.

11. Доценко В. В. Зоопсихологія : навч. посіб. / В. В. Доценко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2019. – 240 с.

12. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей [Електрон. ресурс] . – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137#Text, вільний (дата звернення: 10.11.2023). – Назва з екрана.

13. Мазяр О. В. Мислення : між інсайтом і дезабсурдизацією / О. В. Мазяр // Теорія і практика сучасної психології. – 2018. – № 6. – С. 17–21.

14. Михайлов Б. В. Комплексне використання природних та преформованих факторів у комбатантів, які перебувають на реабілітації в санаторно-курортних умовах / Б. В. Михайлов, О. І. Сердюк, І. Д. Вашкіте та ін. // Чоловіче здоров'я, гендерна та психосоматична медицина. – 2017. – № 1–2. – С. 5–9.

15. Рядинська А. Що таке іпотерапія та як вона рятує колишніх полонених та поранених [Електрон. ресурс] / Armyinform : сайт. – Оновлюється постійно. – Електрон. текст. дані. – 2023. – Режим доступу : <https://armyinform.com.ua/2023/03/07/shho-take-ipoterapiya-ta-yak-vona-ryatuye-kolyshnih-polonenyh-ta-poranenyh/>, вільний (дата звернення: 10.11.2023). – Назва з екрана.
16. Садрицька С. В. Проблеми каністерапії як новітнього методу практичної соціальної роботи / С. В. Садрицька // SOCIOPROSTIR. – 2021. – № 11. – С. 38–45.
17. Степко Л. Питання імпринтингу в сучасній зоопсихології / Л. Степко // Молодий вчений. – 2020. – 12 (88). – С. 49–52.
18. Abramson Charles I. A crisis in comparative psychology: where have all the undergraduates gone? [Electronic resource] / Charles I. Abramson // Frontiers in Psychology. – Electronic text data. – 2015. – V. 6. – Regime of access: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2015.01500/full>, free (date of the application: 10.11.2023). – Header from the screen.
19. Cevizci S. A new assisted therapy concept for improving of mental health – Animal assisted therapy / S. Cevizci, E. Erginöz, Z. Baltaş // Nobel Med. – 2009. – V. 5. – P. 4–9.
20. Elmacı D. T. Dog-assisted therapies and activities in rehabilitation of children with cerebral palsy and physical and mental disabilities / D. T. Elmacı, S. Cevizci // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2015. – V. 12(5). – P. 5046–5060.
21. Smith M. F. The importance of a truly comparative methodology for comparative psychology [Electronic resource] / M. F. Smith, J. Watzek, S. F. Brosnan // International Journal of Comparative Psychology. – Electronic text data. – 2018. – V. 31. – Regime of access: https://escholarship.org/content/qt6x91j98x/qt6x91j98x_noSplash_4a7430011df1d710d1dc0b0da17fad19.pdf, free (date of the application: 10.11.2023). – Header from the screen.

Електронне навчальне видання

Методичні рекомендації

для самостійної роботи
з навчальної дисципліни

«ПОРІВНЯЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ»

(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 – Психологія, освітньо-професійна програма «Психологія. Соціально-психологічний супровід у мегаполісі»)

Укладач **НІКІТІНА** Оксана Петрівна

Відповідальний за випуск *О. О. Жигло*
Редактор *О. А. Норик*
Комп'ютерне верстання *О. П. Нікітіна*

План 2023, поз. 379М

Підп. до друку 18.12.2023. Формат 60 × 84/16.
Ум. друк. арк. 1,0.

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.
Електронна адреса: office@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.